

שימור ופיתוח בעיר העתיקה של עכו / כתבה: צילי גלעדי, מפקחת שימור עכו העתיקה

המיקום הגאוגרפי של עכו, התחומה במפרץ טבעי ממערב וכדרך ראשית ביבשה ממזרח, העניק לה מעמד של עיר נמל מהחשובות בארץ ישראל. בשנת 2001 אף הוכרה העיר על ידי אונסק"ו כאתר מורשת עולם.

במאה ה-90 של המאה ה-20 עכו משמשת למעשה מעין מעבדת ניסוי לשימור. כאן נשאלות לראשונה בארץ השאלות הקשות שעולות בשל מערכות היחסים הסבוכות שבין הארכאולוגיה, המחקר והשימור, לבין צורכי העיר בעידן המודרני.

עם הקמתה של רשות העתיקות בשנת 1990 החל לפעול בעיר העתיקה משרד פיקוח שימור-ארכאולוגי מטעם רשות העתיקות. באותה תקופה זיהה הממסד את הצורך לקבוע מדיניות ולחוקק חוקים לטובת שימור העיר. יוסי ברוידא הוביל את הנושא, וקידם את שימור העיר ביצירת ערוצי תקשורת עם התושבים. במשרד הפיקוח, בעזרתו של אליעזר שטרן, מפקח עכו באותה עת (היום ארכאולוג מחוז גליל מערבי), עמלו רבות כדי לזהות את צורכי היומיום של העיר ושל תושביה וגם לתת להם מענה. זאת מתוך הבנה שאם התושבים עצמם לא יהיו שותפים לשימור העיר העתיקה ומשוכנעים בחשיבות המיזם, הוא לא יצלח למרות כל מאמצי הגופים הציבוריים.

בד בבד עם ההכרזה על העיר העתיקה כעיר מורשת עולם הופקדה תביעה (תכנית בנייה ערים) חדשה עבור העיר העתיקה. לראשונה מאז שהוקמה מדינת ישראל כללה התביעה נספח שימור, ובו הנחיות וסקר עירוני שסקר את כל המבנים בתוך החומות. זהו למעשה "ארגו הכלים" של עבודת משרד הפיקוח. מאז ועד היום

משרד הפיקוח אחראי למעשה לא רק על מתן הנחיות לתושבים ולמגישי הבקשות, אלא גם על ריכוז הבקשות לוועדה המקצועית. התפקיד הקשה והמורכב ביותר הוא ליצור שיתוף פעולה בין כל הגופים הפועלים בעיר, ולתרגם את כל הנחיות וההחלטות העקרוניות לביצוע הלכה למעשה בעבודות בשטח.

כיוון שהעיר העתיקה של עכו אינה רק עיר בעלת עושר ארכיטקטוני, שיש לו ערך שימור וערך ארכאולוגי, אלא גם עיר חיה ומתפתחת, אנו מחויבים למצוא פתרונות שיאפשרו לתושבים לחיות במאה ה-21 בעיר צפופה ובמבנים בני 200 שנה ויותר. אף על פי שרוב כללי השימור מתפרשים על ידי הזמנים והתושבים כמגבילים וקשים, אנחנו מצליחים למנף

אותם גם לטובת היזם. דוגמה אחת היא בקשה שהגישה אחת המסעדות הוותיקות בעיר העתיקה, הממוקמת ליד נמל הדייגים. המסעדה הקטנה נמצאת צמוד למסגד, במבנה שלו קומה אחת, ובה שני חדרים קטנים. לפני שנים רבות הצמידו לחזית תוספת מעץ בסגנון אירופי שאינו מתאים לכיכר או לעכו.

בעל המסעדה ביקש שנאפשר לו גישה לגג כדי שיוכל להשתמש בו כמרפסת בימים החמים, ובכך להרחיב את שטחי הישיבה. הקושי היה למקם את מדרגות כך שתתאפשר גישה לגג, כיוון שקמרונות החללים לא אפשרו קונסטרוקטיבית לפתוח פתח.

בבדיקה בארכיונים מצאנו תצלומים היסטוריים מתחילת המאה ה-20, ובהם נראה בבירור שבעבר הייתה למבנה קומה שנייה. על סמך העיקרון של "השבת המצב לקדמותו" מצאנו פתרון למדרגות בחוץ, והמסעדה זכתה לקומה שנייה מלאה ולא רק בשימוש בגג. במסגרת התכנון החדש של המסעדה תפורק גם תוספת העץ שבחזית, ותשוחזר החזית ההיסטורית.

דוגמה אחרת מרתקת להשפעה של התכנון על החיים ועל התנהלות העיר העתיקה היא חיאן שווארדה. החיאן ממוקם לא רחוק משער היבשה, והוא למעשה השטח הפתוח הציבורי היחיד בשטח הבנוי של העיר העתיקה המורכבת מסמטאות צפופות. במשך שנים רבות שימשה חצר החיאן את התושבים ואת המבקרים כמגרש חניה גדול. עתה, משנתקבלה החלטה עקרונית לצמצם כניסת מכוניות לעיר העתיקה, נעשה ניסיון באמצעות ועדת השימור והחברה לפיתוח עכו להשפיע על תכנון עתידו של החיאן. המטרה הייתה להפסיק את השימוש במקום כחניה (העירייה אף הפעילה שלושה מגרשי חניה חדשים), ליצור רחבה ציבורית ובה פינות ירוקות, ולהפוך את

החיאן למוקד משיכה לסוחרים חדשים כדי להחיות את פעילות המסחר בחללים הנטושים שבו. שיפוץ הרחבה הסתיים לפני כשנה. אמנם תושבי העיר עדיין חלוקים בדעותיהם בנוגע לעיצוב הכיכר וביטול החניה בחיאן, אבל עם זאת נפתחו בו לאחרונה שלוש מסעדות חדשות והוגשו תכניות לפתיחת גלריה ומסעדה נוספת. להתקיים.

בחגים ובסופי שבוע המקום הומה אדם, והוא זרוע בשולחנות ושמשיות. החיאן הפך ללא ספק לאחד ממקומות הבילוי הפופולריים בעיר העתיקה. המשימה הקשה שלנו היום היא לשלב בחיאן ההיסטורי שילוט, יחידות מיזוג, בלוני גז ושאר תשתיות שנחוצות לעסקים אלו כדי להתקיים.

שימור בית הקברות היהודי בצפת: תגליות חדשות / כתב: יוסי סטפנסקי

בית הקברות היהודי העתיק בצפת, שהוא שני בגודלו ובחשיבותו בארץ ישראל רק להר הזיתים בירושלים, נמצא כעת במוקד של פעילות שימור ומחקר.

במסגרת פרויקט "נאמני שימור מורשת צפת", הנערך ביזמת רשות העתיקות ובהובלתה, ישוקם בית הקברות ויוסדר לביקור הציבור הרחב. מאות משפחות החיות היום בישראל יוכלו למצוא את

מצבות אבותיהן שנקברו כאן במהלך הדורות. על פי התכנית ישתתפו במבצע השיקום פועלים מיומנים, שיעברו קורס שימור מיוחד מטעם הרשות, בהנחיית הארכאולוג והמשמר הוותיק אבנר

הילמן. חלקת הקבורה העתיקה ביותר בבית הקברות נבחרה לשמש מיזם חלוץ (פיילוט) לתכנית. בחלקה זו מצבות בנות 400 שנה ויותר, ובהן מצבות של רבנים ידועי שם, מקובלים, נשים צפתיות

מצבת הקבורה של ר' יהושע ין נון

מצבת הקבורה של "הרבנית גרסיה"

לאוויר העולם באתר אחד בארץ ישראל - כר נרחב להמשך מחקר פורה ומרגש. כן עולה שלסגנון הכתובות ולתוכן מקבילות מבתי קברות יהודיים גדולים אחרים באימפריה העות'מאנית, למשל באיסטנבול (איסטנבול), בסלוניקי (שאלוניקי) ובקהיר.

נסיים רשימה זו בהערה חשובה: עד כה נחשפו המצבות במהלך ניקוי האתר לקראת שיקום המצבות בחסות המועצה הדתית. כעת אנו מקווים שהפרויקט יתנהל בליווי ארכאולוגי צמוד, שיוסיף מידע חשוב, וגם יתרום לשיקום אחד האתרים ההיסטוריים והארכאולוגיים החשובים בארץ.

ה-19 (וכך חושבים גם היום בני משפחת חכים, החיים בישראל). במחקר זה, ולאחר התייעצות עם פרופ' ירון נאה מהאוניברסיטה העברית, אנו מציעים לזהותה עם אשת הרב יוסף מטראני (המהרי"ט), יליד צפת, שהיה מן הרבנים הידועים בטורקיה ובעולם היהודי כולו במאה ה-17. מצבת הרב נתגלתה גם היא במקום סמוך, שבורה לחלקים, ובימים אלה אנו עוסקים בפיענוח הכתובת שעליה.

מצבת "הרבנית גרסיה" בבית הקברות היהודי בצפת. כבר עתה מסתבר שלפנינו הקבוצה הגדולה ביותר של כתובות קבורה קדומות בעברית, החשופות

ידועות (כמו רחל אשכנזית מהמאה ה-16, ששמה רייצלה כתוב ביידיש), וגם של יהודים מחו"ל שעצמותיהם הובאו לקבורה כאן.

בבית הקברות מאות מצבות, הנושאות כתובות קבורה ישנות ועתיקות (הקדומה ביותר משנת 1522 לספירה). במחקר מקדים של המצבות העתיקות ביותר בבית העלמין, שערכו תושבי צפת אליהו בן-טובים ויוסי סטפנסקי, התברר כי על פני השטח אפשר להבחין עדיין בכמה עשרות מצבות ושברי מצבות שעליהם כתובות מן המאות ה-16-17, כשצפת הייתה המרכז היהודי החשוב ביותר בארץ. לפרסום מדעי ראשוני של 18 מן הכתובות, ראו: http://www.antiquities.org.il/article_Item_ido.asp?module_id=&sec_id=17&subj_id=98&id=1969#as

שתי דוגמות מתוך שלל הכתובות הנחקרות בימים אלה:
מצבת הקבורה של ר' יהושע ין נון - זוהי מצבה של אישיות ססגונית, שחיה בצפת במאה ה-16. ר' יהושע היה איש אמיד אשר ניהל ישיבות בצפת, והוציא בערמה את כתבי האר"י מביתו של רבי חיים ויטאל ופרסמם לראשונה ברבים. מכתובת המצבה עולה שחכם זה היה גם רופא מדופלם, "רופא מובהק". זוהי דוגמה מובהקת לכך שתגלית ארכאולוגית בשטח מוסיפה לנו מידע חשוב מעבר למה שהיה ידוע מהמקורות ההיסטוריים. לאחרונה, עם הקמתה של הפקולטה לרפואה החדשה בצפת, רבים שמחו לדעת כי בצפת היו רופאים מקצועיים כבר במאה ה-16...

כתובת קבורה על מצבתו של ר' יהושע ין נון מן המאה ה-16:
"זאת המצב[ה] לרופא המובהק החסיד כר (כבוד רבנו) יהושע ין נון נע (נוחו עדן)".

מצבת "הרבנית גרסיה" - המצבה השתמרה להפליא, אף שהיא כנראה בת כמעט 400 שנה. הכתובת שעליה היא מעין כתב חידה על אישה המכונה הרבנית גרסיה: "המסתופפת בצל הרב, בחייה וגם אחרי מותו מצאה בית והייתה מנוחתה, הרבנית מרת גרסיה נע". כיוון ששם בעלה אינו מוזכר במפורש, הועלו השערות רבות בדבר ייחוסה, למשל דונה גרציה, היהודייה העשירה והמפורסמת שפעלה במאה ה-16, ואף גרסייה, אשתו של רבי יהודה חכים מצפת מסוף המאה